

МУЗИЧКО С. Г.,

аспірант

*(Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)*

суддя

(Київський апеляційний суд)

УДК 347.91/95

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.17>**ЗАОЧНИЙ РОЗГЛЯД СПРАВИ ЯК ПРОЯВ ПРИНЦИПУ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Стаття містить визначення теоретичних засад інституту заочного вирішення справи. Виокремлені характерні ознаки заочного рішення, проаналізовано їх зміст з точки зору реалізації принципу процесуальної економії. Досліджені проблемні питання при розгляді цивільних справ в заочному порядку та запропоновано вирішення шляхом внесення відповідних змін до діючого законодавства. Проаналізовано особливі умови заочного розгляду справи, конкретизовано можливості апеляційного та касаційного оскарження заочного рішення. Окреслено значимість заочного розгляду справи як прояву принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві.

Стаття присвячена основним аспектам заочного провадження та розкриває суть і процедуру його проведення. Звернуто увагу на важливості застосування ухвалення заочного рішення з метою ефективного здійснення судочинства. Зроблено акцент на дотриманні прав та інтересів учасників заочного розгляду справи при розгляді справи в суді.

Визначено поняття заочного рішення на підставі особливостей та ознак інституту заочного розгляду справи як способу захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних та юридичних осіб або держави.

Наголошено на необхідності закріплення гарантій реалізації принципу процесуальної економії під час ухвалення заочного рішення. Наголошено на підвищенні відповідальності сторони відповідача за можливі зловживання процесуальними правами, з метою запобігання тяганини.

Наведено бачення науковців цивільного процесуального права у підходах до розуміння особливостей заочного рішення.

Визначено правові характеристики запровадження інституту заочного розгляду цивільних справ, які відображають абсолютно повне уявлення про правову сутність заочного розгляду.

Ключові слова: *принцип процесуальної економії, заочне рішення, суд, неявка відповідача, заочний розгляд справи, цивільне судочинство.*

Muzychko S. H. Absentee consideration of the case as a manifestation of the principle of procedural economy in civil proceedings

The article contains a definition of the theoretical foundations of the institution of absentee case resolution. Characteristic features of the absentee decision are singled out, their content is analyzed from the point of view of implementing the principle of procedural economy. Problematic issues in the consideration of civil cases in

absentia were studied and a solution was proposed by making appropriate changes to the current legislation. The special conditions of absentee consideration of the case were analyzed, the possibilities of appeal and cassation appeal of the absentee decision were specified. The significance of absentee consideration of the case as a manifestation of the principle of procedural economy in civil proceedings is outlined.

The article is devoted to the main aspects of absentee proceedings and reveals the essence and procedure of its conduct. Attention was drawn to the importance of adopting a decision in absentia for the purpose of effective judicial proceedings. Emphasis is placed on the observance of the rights and interests of the participants in the absentee hearing of the case during the hearing of the case in court.

The concept of a decision in absentia is defined on the basis of the features and characteristics of the institution of absentee proceedings as a way of protecting violated, unrecognized or contested rights, freedoms or interests of individuals and legal entities or the state.

It is emphasized the need to establish guarantees for the implementation of the principle of procedural economy during the adoption of a decision in absentia. The emphasis is on increasing the responsibility of the defendant for possible abuse of procedural rights, in order to prevent delays.

The vision of scholars of civil procedural law in approaches to understanding the features of a decision in absentia is given.

The legal characteristics of the introduction of the institution of absentee trial of civil cases have been determined, which reflect an absolutely complete idea of the legal essence of absentee trial.

Key words: *decision in absentia, court, non-appearance of the defendant, abuse of procedural rights, consideration of the case in absentia.*

Вступ. Як слушно зазначається у науковій літературі, для загальної характеристики демократичних засад судочинства істотним є те, що їх зміст постійно удосконалюється, а поряд з існуючими формуються нові принципи, «продиктовані» розвитком суспільних відносин і судовою практикою [1].

Сьогодні у цивільному судочинстві України очевидними є тенденції, які дозволяють говорити про формування та розвиток принципу процесуальної економії, який виражається у різних нормах, інститутах цивільного процесу. Такими, зокрема, є письмове провадження, наказне провадження, спрощене позовне провадження, заочний розгляд справи. Останній видається для нас особливо цікавим, оскільки зумовлює полеміку щодо доцільності свого існування. Окремі її прояви можна побачити у публікаціях С. Бичкової, В. Бобрика, Я. Зейкана, Д. Лупеника, Т. Кравцової, Ю. Навроцької, О. Штефан та інших.

Так, наприклад, Ю. Навроцька у своєму дисертаційному дослідженні звертала увагу на суперечливу природу заочного розгляду справи, який, з одного боку, покликаний гарантувати права відповідача, коли справа розглядається без його участі, а з іншого боку, – призначений для захисту прав позивача, оскільки відповідач своєю неявкою затягує вирішення справи [2, с. 58].

Метою нашої статті є дослідження інституту заочного розгляду справи через призму реалізації принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві України, а також аналіз існуючих проблем при такому розгляді справ та формування пропозицій щодо їх вирішення.

Результати дослідження. Принцип економії процесу здійснює вагомий вплив на реалізацію ефективного захисту прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, юридичних осіб, держави. Він пов'язаний із потребою у забезпеченні розумності строків розгляду справи судом, неприпустимістю зловживання процесуальними правами тощо. Саме в такому контексті заочний розгляд справи привертає до себе увагу, оскільки порядок постановлення заочного

судового рішення покликаний уникнути процесуальних зловживань з боку відповідача, який не з'являється в судові засідання, у зв'язку з чим, затягує судовий розгляд. Крім того, як зазначають практики, заочний розгляд справи, в першу чергу, орієнтований на те, щоб скоротити час розгляду справи і вирішення спору, отримати рішення і виконати його [3].

Інститут заочного розгляду справи спрямований на реалізацію принципів викладених у Рекомендаціях R (84) 5 Комітету міністрів держав-членів відносно принципів цивільного судочинства, направлених на вдосконалення судової системи від 28.02.1984 [4].

Заочний розгляд справи в цивільному процесі України є поширеним явищем і кожного разу суд перевіряє такі умови: чи відповідач належним чином повідомлений про дату час і місце судового засідання; відповідач не з'явився в судове засідання без поважних причин або без повідомлення причин; відповідач не подав відзив; позивач не заперечує проти такого вирішення справи (ч. 1 ст. 280 ЦПК України).

Наявність цих умов дають змогу суду вирішити спір, забезпечуючи реалізацію процесуальної економії, зокрема, досліджуючи правові підстави звернення та докази тільки позивача, залишаючи відповідачу право на перегляд заочного рішення.

Важливим є належне сповіщення відповідача про час та місце розгляду справи у спосіб передбачений ст.ст. 128–130 ЦПК України.

Неявка відповідача та його представника до суду є однією з основних умов ухвалення заочного рішення. Їх відсутність у всіх судових засіданнях, зафіксована технічними засобами у протоколі судового засідання, надає суду повноваження постановити заочне рішення. Якщо позивачем визначено декількох відповідачів справу можливо розглянути у такому порядку за відсутності всіх відповідачів.

Фактично, вважає В. Бобрик, зміст і сутність заочного розгляду справи пов'язана з наслідками неявки відповідача на судове засідання [3].

Наявність заперечень позивача щодо заочного порядку вирішення справи судом не дає підстав для застосування такої форми вирішення спору. Згода позивача фіксується у протоколі судового засідання. У разі, якщо позивач не висловлює згоду, суд відкладає розгляд справи для належного сповіщення сторін про час та місце нового судового розгляду.

Після дослідження, наданих позивачем, пояснень та доказів, суд ухвалює заочне рішення, яке має особливий порядок оскарження. За письмовою заявою відповідача заочне рішення може бути переглянуте судом, що його ухвалив.

Заява про перегляд заочного рішення подається відповідачем протягом тридцяти днів з дня його проголошення. Учасник справи, якому повне заочне рішення не було вручене у день його проголошення, має право на поновлення пропущеного строку на подання заяви про його перегляд – якщо така заява подана протягом двадцяти з дня вручення йому повного заочного рішення (ст. 284 ЦПК України).

Дотримання строків стороною відповідача, яка подає заяву про перегляд заочного рішення та питання дослідження судом поважності причин на поновлення пропущеного строку на подання заяви про його перегляд було неодноразовим предметом розгляду судом.

Так, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 09 листопада 2021 року по справі № 214/5505/16 дійшла наступних висновків:

«Постановивши ухвалу, якою залишив без розгляду заяву про перегляд заочного рішення, суд першої інстанції не знайшов підстав для поновлення пропущеного строку на подання заяви. Апеляційний суд залишив без змін ухвалу суду першої інстанції. Велика Палата Верховного Суду вважала правильним скасувати судові рішення, а справу направити в суд першої інстанції для продовження розгляду заяви про перегляд заочного рішення, ураховуючи наступне.

Вирішуючи питання про можливість поновлення строку на подання заяви про перегляд заочного рішення, суд першої інстанції розглядає належно оформлену заяву, за наслідками чого може вчинити дії, передбачені у частині третій статті 287 ЦПК України а саме: залишити заяву без задоволення, скасувати заочне рішення і призначити справу до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження. Проте, суд першої інстан-

ції помилково постановив ухвалу, згідно з якою залишив без розгляду заяву про перегляд заочного рішення у зв'язку з відсутністю підстав для поновлення строку, оскільки, не у всіх випадках, документи подані після спливу процесуального строку, слід залишати без розгляду. Подана відповідачем заява про перегляд заочного рішення поза межами строків встановлених другою та третьою має бути розглянута з дотриманням порядку, визначеного ст. 287 ЦПК України з постановленням ухвали про залишення заяви без задоволення» [5].

Наведене свідчить про значимість питання дотримання строків усіма учасниками судового процесу, внаслідок чого, суд вирішує спір у встановлені законом строки задля ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб.

Висновку про право на оскарження заочного рішення в загальному порядку третьої особи дійшов Верховний Суд у постанові від 08 лютого 2022 по справі № 179/1354/13-ц, при цьому, зазначивши таке:

«Заочне рішення може бути переглянуте судом, що його ухвалив за письмовою заявою відповідача ч. 1 ст. 284 ЦПК України. Отже, виключне право на особливий перегляд заочного рішення належить відповідачу а не третій особі або будь-яким іншим особам, які беруть участь у справі. Відтак третя особа користується правом на оскарження рішення в загальному порядку» [6].

Підставами для скасування заочного рішення та призначення справи до судового розгляду є поважність причин неявки в судове засідання або неможливість повідомлення про причини неявки, а також якщо відповідач не подав відзив з поважних причин. Позивач має право оскаржити заочне рішення в загальному порядку.

Погорелова К.В. і Татаренко Г.В. вважають, що права відповідача на оскарження заочного рішення відповідачем в загальному порядку обмежуються, оскільки таке оскарження можливе лише після залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення та в разі ухвалення повторного заочного рішення без задоволення. Порушення порядку оскарження відповідачем заочного рішення має наслідком відмову в прийнятті апеляційної скарги апеляційним судом [7].

Однак, з цією думкою важко погодитись, оскільки відповідач не позбавлений права оскаржити рішення в загальному порядку. В цьому випадку заочне провадження ускладнює процес та розгляд справи затягується тому, що відповідач оскаржує рішення в загальному порядку після розгляду судом заяви про перегляд заочного рішення.

Якщо протягом тридцяти днів з дня проголошення заочного рішення не подані заява про перегляд заочного рішення або апеляційна скарга, або якщо рішення залишено в силі за результатами апеляційного розгляду справи заочне рішення набирає законної сили (ст.289 ЦПК України).

З моменту отримання стороною копії заочного рішення, що не була присутня під час його проголошення, починає перебіг строк на його оскарження.

Згідно з п. 2 Розділу XI Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України від 20.08.2019 року учасникам справи, які не були присутні в судовому засіданні, або якщо судове рішення було ухвалено в порядку письмового провадження чи без повідомлення (виклику) учасників справи, копія судового рішення, засвідчена відповідно до вимог Інструкції, надсилається у порядку, визначеному законом [8].

У випадку неможливості вручити копію заочного рішення відповідачу в силу причин як зловживання процесуальними правами відповідача спрямовані на відмову від отримання копії рішення, невжиття заходів відповідачем щодо повідомлення суду про зміну місця проживання може спричинити порушення прав позивача, який очікує на виконання заочного рішення, що набрало чинності.

У разі видачі виконавчого листа на виконання заочного рішення та в подальшому в процесі його виконання, відповідачу стає відомо про наявність рішення з яким не погодився, як наслідок, останній звертається до суду із заявою про його оскарження. При цьому, триває процедура виконання судового заочного рішення.

Порушене питання потребує законодавчого врегулювання.

Доцільним видається спосіб врегулювання на законодавчому рівні, запропонований М. Трипольською, шляхом внесення додаткових норм до глави ЦПК «Заочний розгляд справи» та до Закону України «Про виконавче провадження», які б надавали можливість суду зупинити виконання заочного рішення за аналогією до ч. 8 ст. 394 ЦПК, коли вирішується питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду або зупинення його дії [9].

Процесуальні повноваження апеляційного суду при перегляді заочного рішення можуть бути обмеженими, на що вказав Верховний Суд.

Так, постановою Верховного Суду від 25 листопада 2020 року у справі № 668/8268/15-ц скасовано постанову апеляційного суду та направлено справу на розгляд до суду апеляційної інстанції. Постановою апеляційного суду скасовано ухвалу суду першої інстанції відповідно до якої за заявою дружини про перегляд заочного рішення скасовано рішення про розірвання шлюбу та призначено справу до розгляду за правилами загального позовного провадження.

Мотивуючи рішення, апеляційний суд наголосив на тому, що при повторному перегляді заочного рішення ухвалити рішення про розірвання шлюбу неможливо, оскільки сторони не бажають відновлювати шлюбні відносини та кожен з них має свою сім'ю.

При вирішенні касаційної скарги, Верховний Суд навів наступне правове обґрунтування: «Вичерпний перелік ухвал суду першої інстанції, які окремо від рішення можуть бути оскаржені в апеляційному порядку наведені у ч. 1 ст. 353 ЦПК України. Серед них немає ухвали про задоволення заочного рішення та скасування заочного рішення. До апеляційної скарги на рішення суду включаються заперечення на ухвали на ухвали, що не підлягають оскарженню.

Право на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції на національному рівні може бути обмеженим з метою забезпечення пропорційності застосування правових засобів, встановлених законом, що відповідає практиці Європейського суду з прав людини без порушення права на доступ до правосуддя.

Ухвала про задоволення заяви про перегляд заочного рішення не є остаточним рішенням, відтак особа не позбавлена можливості включити заперечення на ухвалу до апеляційної скарги. Відтермінування реалізації права на апеляційне оскарження питання, яке не перешкоджає подальшому провадженню у справі, є розумним обмеженням, покликаним перешкодити хаотичному руху справи, і є передбачуваним для заявника з огляду на зміст ст. 353 ЦПК України» [10].

Узгодженість практики Європейського суду з прав людини з рішеннями національних судів та Верховного Суду є важливим кроком на шляху розвитку судової системи України. Своєчасне вирішення справ з метою захисту порушених прав громадян є пріоритетним завданням цивільного судочинства України.

Ефективність заочного розгляду справи підтверджена стабільним втіленням в українському законодавстві у відповідній правовій моделі.

Д. Луспенік у згаданому аспекті висловив думку про те, що глава ЦПК України «Заочний розгляд справи» не виведена поза межі позовного провадження, як, наприклад, наказне провадження, тому зазначене дає підстави для твердження, що заочний розгляд справи не є спрощеним порядком у цивільному судочинстві. Зазначений розгляд справ знаходиться в розділі ЦПК «Позовне провадження», і це вказує на те, що всі інститути позовного провадження та пов'язані з ними засади (принципи) цивільного процесу повинні дотримуватись при ухваленні заочного рішення [11].

Проте, встановлений законом інститут заочного розгляду справи відображає реалізацію принципу процесуальної економії, зважаючи на скорочений порядок встановлення обставин та дослідження доказів, а саме за відсутності відповідача.

Спрощеність заочної процедури судочинства спрямована на ухвалення рішення проти сторони відповідача, яка не прибула в судове засідання.

За звичайних умов неявка відповідача в судове засідання тягне за собою відкладення розгляду справи, що в свою чергу порушить, передбачені законом строки розгляду цивільних справ, а також порушить права сторони позивача на своєчасне вирішення справи. Застосування заочного розгляду справи покликане уникати подібних негативних наслідків. Для від-

повідача, який не повідомляє суд про причини неявки, або не з'являється в судове засідання без поважних причин, заочне рішення виступає своєрідною запобіжною мірою впливу.

Спрощена заочна процедури судочинства спрямована на ухвалення рішення проти сторони відповідача, яка не прибула в судове засідання.

Дотримання прав, які сторони мають при звичайному розгляді справи, є пріоритетним. Прояв принципу диспозитивності виражений у заочному порядку та проявляється в тому, що позивач не обмежений розпорядитися своїми правами щодо зміни предмету або підстави позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог. У цьому випадку суд відкладає розгляд справи та повідомляє відповідача про нові вимоги позову.

Висновок. Заочний розгляд справи є ефективним правовим засобом при застосуванні приписів цивільного процесуального права. Розгляд справи за відсутності відповідача, повідомленого про час та місце судового засідання у встановленому законом порядку, який не направив до суду відзив та за умови згоди позивача на такий порядок розгляду справи називають заочним розглядом. Процесуальне законодавство у цій сфері потребує доопрацювання, разом з тим ефективність інституту заочного розгляду, зокрема як елементу процесуальної економії, забезпечує захист прав та інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Хотинська-Нор О.З. Принцип розумності строків як нова засада кримінального провадження. *Адвокат*. 2013. № 2. С. 11–14.
2. Навроцька Ю.В. Заочний розгляд справи в цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2008. 207 с.
3. Заочний розгляд справ: обговорення експертів. *Юридична Газета online*. 20.06.2017. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/zaochniy-rozglyad-sprav-obgovorennya-ekspertiv.html> (дата звернення 24.03.2023).
4. Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів/цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя. URL: <https://rd.ua/storage/lessons/102/597%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D1%96%20%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%201984%20%D1%80.pdf> (дата звернення 24.03.2023).
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09 листопада 2021 року у справі № 214/5505/16. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/101473381> (дата звернення 24.03.2023).
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08 лютого 2022 року у справі № 179/1354/13-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/108959778?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=j103&_ga=2.102347394.2011987875.1679235095-2013602790.1548156087 (дата звернення 24.03.2023).
7. Погорелова К.В., Татаренко Г.В. Заочний розгляд справи в цивільному процесі України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 2. С. 163–168.
8. Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затверджена наказ Державної судової адміністрації України № 814 від 20.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text> (дата звернення 24.03.2023).
9. Трипольська М. Проблемні аспекти заочного провадження в цивільному судочинстві. *Вісник НААУ*. 2015. № 7–8. С. 52–55. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/publ-trypolska.pdf> (дата звернення 24.03.2023).
10. Постанова Верховного Суду від 25 листопада 2020 року у справі № 668/8268/15-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/93666698> (дата звернення 24.03.2023).
11. Луспенік Д. Д. Заочний розгляд справи: проблемні новели ЦПК. *Юридичний вісник України*. 2006. № 9. С. 7.

